

До спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06
в ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора політичних наук, професора, декана факультету психології, політології та соціології Національного університету «Одеська юридична академія» Яковлева Дениса Вікторовича на дисертацію Кокорева Олексія Вікторовича «Відповідність пострадянських держав Балтії вимогам членства в ЄС: інституційний і ціннісний виміри», представлену на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси

Актуальність теми дослідження. Тематика поставторитарної демократизації держав Центральної та Східної Європи попри тяглість цього процесу уже понад три десятиліття не втрачає актуальності та потребує вивчення щоразу інших своїх аспектів. Одним із таких аспектів, з'ясування та політологічна концептуалізація якого назріла з огляду на накопичений емпіричний матеріал, є відповідність «молодих» держав-учасниць ЄС, зокрема трьох балтійських республік, стандартам ЄС. Тут йдеться як про інституційні, так і ціннісні стандарти.

Здавалося б досліджувати проблему під таким кутом зору є невиправдано, адже отримання фінального запрошення доєднатися до ЄС, за замовчуванням передбачає, що певна держава вже відповідає таким стандартам. Це впливає з факту визнання інституціями ЄС виконання певною державою-кандидатом Копенгагенських критеріїв (політичних, економічних тощо). Однак відомо, що виконання цих важливих критеріїв в певних аспектах було констатовано зі застереженнями. А крім того, після набуття бажаного членства в ЄС у держав Балтії (як і більшості нових держав-учасниць з Центральної та Східної Європи) послабилась внутрішня мотивація зберігати високі темпи ліберально-демократичних перетворень. Такі процеси призвели до поступового наростання дефектів ліберальної демократії, яку деякі автори оцінюють як стагнацію Естонії, Латвії та Литви у досягненні стандартів ЄС. Водночас, є й інша позиція.

Країни Балтії торують власний шлях, раціонально використовуючи можливості ЄС та потенціал Співдружності. Інституційний, ціннісний, фінансовий, організаційний та інформаційний.

Позаяк у вітчизняній політології дослідження такого плану щодо держав Балтії відсутні, а також ця тематика ще дуже побіжно напрацьована у зарубіжній політичній науці, то актуальність теми О. В. Кокорева є аргументованою.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження О. В. Кокорева заповнює прогалину у вивченні проблеми відповідності держав Балтії вимогам членства в ЄС на інституційному та ціннісному рівнях на найбільш важливому та неоднозначному етапі – постінтеграційному. У цілому, дослідження характеризується високим ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій

Використання ідей, концепцій й текстів інших авторів, відповідно до мети дисертаційного дослідження, мають посилання на джерело та оформлені згідно наявних вимог. Автор дисертаційного дослідження досить вдало структурує роботу, виділяючи окремо теоретико-методологічні засади аналізу інституційного та ціннісного вимірів відповідності пострадянських держав Балтії вимогам членства в ЄС (с. 54 – 61), стагнацію ліберальної демократії в країнах Балтії (с. 121 – 174), особливості практичної реалізації основних громадянських, політичних прав та свобод людини і громадянина у державах Балтії (с. 191 – 216), відповідність держав Балтії принципу гендерної рівності (с. 229 – 258), відповідність держав Балтії принципу толерантності як передумови поступу об'єднаної Європи (с. 273 – 311), відповідність держав Балтії антикорупційним цілям ЄС (с. 320 – 356).

Матеріал дисертації викладено послідовно, науковою мовою, відповідно до мети та завдань дослідження. Це, безперечно, позитивно вплинуло на результати дослідження, оскільки надало змогу автору чітко простежити відповідність пострадянських держав Балтії вимогам членства в ЄС.

У роботі вирішено коло взаємопов'язаних наукових завдань (с. 26-27), що свідчить про досягнення мети дослідження. У дисертації О.В. Кокорєва переконливо репрезентовано кореляцію між завданнями дослідження та висновками, які було сформульовано за його результатами.

Достовірність і новизна результатів дисертаційного дослідження. Визначені О. В. Кокорєвим у дослідженні наукові положення та висловлені рекомендації відзначаються достовірністю. Детальне ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом і публікаціями О. В. Кокорєва дає підстави стверджувати, що підхід дисертанта до аналізу предмета дослідження відзначається фундаментальністю та ґрунтовністю. Дисертація має логічну структуру, яка дозволяє розкрити поставлені науково-дослідні завдання та досягти мети.

Наукова новизна полягає в тому, що дана дисертація вперше аналізує комплекс проблем, які характерні для держав балтійського регіону з кута зору відповідності ідеологічній доктрині неолібералізму. За результатами авторського розгляду констатовано стагнацію, а в окремих випадках і регрес у зближенні Естонії, Латвії та Литви з інституційними та ціннісними стандартами ЄС, якщо їх визначати у руслі неоліберальної ідеологічної традиції та під кутом зору відповідної індоктринації, яка є характерною для усіх неофітів. Чи зобов'язані країни Балтії поводитись відносно однієї із ідеологічних доктрин ЄС так, ніби вони «святіші за папу Римського», тобто синхронізувати свою політику з неоліберальними трендами? З правової точки зору – ні. Але правовий вимір і не виступає предметом даного дослідження.

Дисертант висуває та підтверджує ряд дослідницьких гіпотез. Зокрема пан Кокорєв доводить взаємопов'язаність інституційних та ціннісних змін ліберально-демократичного типу задля досягнення відповідності поставторитарних держав Балтії стратегіям розвитку ЄС (с. 225-229). Доведено значущість історичного чинника у стагнації/регресі якості ліберальної демократії в державах Балтії (с. 28-29). Дисертант дослідив деструктивний вплив серії криз у межах ЄС (тобто, фінансової 2008 року, міграційної 2015 року та ін.) на стійкість ліберальної демократії в державах-учасницях і

здатність ЄС ефективно запобігати погіршенню якості демократії в державах-учасниках. О. В. Кокорев довів, що в державах Балтії після завершення євроінтеграційного процесу послабилась внутрішня мотивація зберігати високі темпи ліберально-демократичних перетворень.

Дисертант не лише окреслює коло проблем, які характеризують «якість» демократії в межах ЄС, а проектує його на процес та проміжні результати ліберально-демократичної трансформації Естонії, Латвії та Литви як держав-учасниць ЄС. Автор досить критично оцінює ефективність нинішньої політики ЄС в частині зміцнення стійкості (стресостійкості) ліберальної демократії в державах Балтії та подальшої адаптації Латвії, Литви та Естонії до стандартів ЄС. В ході дослідження автор визначив причини появи нових ліній соціального та політичного поділу в Естонії, Латвії та Литві (с. 34).

О. В. Кокорев зупинився на з'ясуванні проблем у процесі реалізації основних політичних прав та свобод людини та громадянина у державах Балтії в частині невідповідності стандартам ЄС. Детальну увагу приділено оцінці відповідності держав Балтії принципу гендерної рівності та стратегіям ЄС щодо досягнення гендерного паритету. При цьому акцент дисертант зробив на ціннісних проблемах гарантування гендерної рівності в Естонії, Латвії та Литві. У цьому ж ключі було оцінено відповідність політики держав Балтії принципам толерантності та протидії корупції як важливим засадам функціонування ЄС.

Повнота викладу результатів досліджень в опублікованих працях. Основні теоретичні положення дисертації викладено в 40 наукових публікаціях. Зокрема наявні: 1 одноособова монографія, 4 колективні міжнародні монографії, 20 статей, які опубліковані у фахових наукових виданнях із політичних наук, 15 тез виступів на науково-практичних конференціях. Опубліковані наукові праці та автореферат достатньо повно відбивають результати проведених наукових досліджень. Зміст автореферату О. В. Кокорева є ідентичний основним положенням його дисертації.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної теми «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155) кафедри політичних наук і права Державного закладу

«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», одним із виконавців якої є дисертант.

Практичне значення результатів дослідження. Практичне значення рецензованої роботи найперше вбачається в формуванні наукових уявлень щодо: 1) проблеми якості демократії в межах ЄС; 2) міри залученості ЄС до продовження ліберально-демократичних перетворень у державах-учасниках останніх «хвиль» розширень на їх постінтеграційному етапі; 3) інституційну та ціннісну відповідність держав Балтії політиці ЄС щодо просування ідей ліберальної демократії; 4) причин та проявів стагнації ліберальної демократії в Естонії, Латвії та Литві; 5) комплексу інституційних і ціннісних проблем, які існують у довгостроковій перспективі у посттоталітарних державах, які виконали вимоги до держав-кандидатів на членство в ЄС, однак у низці питань усе ще не відповідають стандартам ЄС. Також латентно простежується апеляція автора до теорії І. Валерстайна «світ-системного аналізу» у частині поділу країн ЄС на «ядро» (автор їх називає «старі» країни) та країни периферії, до яких він відносить країни Балтії.

Дискусійні положення та зауваження. Водночас ознайомлення з дослідженням О. В. Кокорева ставить на порядок денний ряд питань, які мають дискусійний характер і потребують обговорення. Дозвольте зазначити певні недоліки та висловити деякі побажання.

1. Дисертант стверджує, що популістська риторика останніми роками характерна для правлячих політичних партій Естонії, Латвії та Литви (с. 30). Відтак автору доцільно проаналізувати, в яких саме ініціативах, дискурсі тощо цей популізм проявився, а також те, як популізм віддаляє держави Балтії від інституційних та ціннісних стандартів ЄС.

2. Аналізуючи проблеми якості демократії в державах Балтії О. В. Кокорев проводить певні паралелі переважно з державами Центральної та Східної Європи, які у 2004 (а також 2007, 2013) роках увійшли до ЄС (с. 121 - 138). Вважаю, що оскільки, на думку автора, демократичний регрес охопив ЄС загалом, то відтак для дослідження надзвичайно цінними були б авторські міркування про те, які спільні та відмінні дефекти демократії наявні на

периферії (в державах Балтії) та у країнах ядра ЄС («старих» держав-учасниць ЄС).

3. Однією з причин невідповідності держав Балтії стандартам ЄС дисертант називає відсутність стійкої прихильності естонців, латвійців та литовців до цінностей ліберально-демократичного типу (с. 30). Можливо, йдеться про несприйняття ними однієї зі складових цих цінностей – неоліберальної доктрини. Відтак доцільно конкретизувати, якими механізмами така «стійка прихильність» може бути досягнута й якою дослідник вбачає роль ЄС в цьому процесі. Припускаю, що головним інструментом має виступати сучасний технологічний «арсенал» політичної соціалізації.

4. О. В. Кокорев вказує не лише на проблеми держав Балтії щодо невідповідності ЄС на ціннісному рівні, а й констатує наявність інституційних розбіжностей Естонії, Латвії та Литви з ЄС (с. 33). Потребує конкретизації, які саме інституційні розбіжності виявив дисертант та чи існує перспектива їх усунення найближчим часом.

5. Вбачаю також за доцільне уточнити, які саме неліберальні зміни ініціювали уряди Естонії, Латвії та Литви упродовж останніх років, на основі чого дисертант дає оцінку щодо стагнації демократичних перетворень у балтійських державах (с. 179) та наростання їх розбіжностей з ЄС.

Наведені міркування не впливають на високу оцінку дисертаційного дослідження О. В. Кокорева, не знижують його наукової та практичної цінності. Висловлені побажання є дискусійними та спрямовані на підвищення якісного рівня досліджень такого типу. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне та емпіричне обґрунтування. Це обумовлене великою кількістю проаналізованих здобувачем наукових праць, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження.

Тема дисертації є актуальною, її структура є добре продуманою, а матеріал викладений логічно та послідовно. Дисертант послідовно опирається на чітко визначену методологію дослідження – неінституціоналізм,

аксіологічний (ціннісний) підхід і порівняльний метод. Отримані в роботі наукові результати в сукупності розв'язують важливу наукову проблему, що виявляється в авторській оцінці відповідності держав Балтії вимогам членства в ЄС на інституційному та ціннісному рівнях на постінтеграційному етапі (2004–2020 рр.). Робота виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною. Дисертаційне дослідження О. В. Кокорева відповідає паспорту спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Представлена до захисту дисертаційна робота О. В. Кокорева «Відповідність пострадянських держав Балтії вимогам членства в ЄС: інституційний і ціннісний виміри» є самостійним і оригінальним науковим дослідженням, яке містить раніше не захищені наукові положення, отримані автором нові науково обґрунтовані результати в галузі політичної науки.

Дисертація та її автореферат оформлені відповідно до затверджених вимог. Зміст роботи та завдання відповідають п. 9, 10, 12-14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами). Вважаю, що Кокорев Олексій Вікторович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси.

Офіційний опонент –
доктор політичних наук, професор,
декан факультету психології, політології та соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Яковлев Д. В.

Підпис офіційного опонента засвідчую
Перший проректор Національного університету
«Одеська юридична академія», професор

Аракелян М.Р.

